SOBE, CUPTOARE ȘI CĂMINE ÎN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN LA SFÂRȘITUL SEC. XIX - ÎNCEPUTUL SEC. XX: TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE

Elena COJOCARI

CZU: 904:683.9"18/19" ***elenacojocari1980@gmail.com***

The research is a contribution to the identification, documentation and safeguarding of traditional heating systems. The heating and food preparation system was the central element in all homes. The stoves and ovens were made of river stone, brick and clay. The smoke evacuation system from the houses was improved in the first half of the twentieth century. In the urban mansions there were built stoves with decorative tiles and fireplaces.

Deși au fost prezente în toate casele, de la cele monocelulare până la conace cu multe odăi și s-au bucurat de atenția cercetătorilor, care le-au dedicat studii, sistemele de încălzire din spațiul Pruto-Nistrean nu au făcut până în prezent subiectul unei sinteze monografice în Republica Moldova. Sobele, cuptoarele și căminele erau de primă necesitate în gospodărie, ele asigurând confortul și hrana familiei, spațiu de protecție și refugiu [4, p. 458]. Urbanizarea, trecerea la noi sisteme de încălzire, mai sigure și mai moderne, cu gaz ori electrice, a făcut ca populația să renunțe la vechile sisteme, optând pentru siguranță, accesibilitate, randament și stil. Documentarea lor este necesară acum, cât este vie memoria meșterilor din secolul XX, care au trăit o legătură mai strânsă cu lumea rurală și tot ce este legat de habitatul tradițional.

Cuptor de copt pâine, cu lejancă; Muzeul Casa țărănească din sec. XIX, în s. Butuceni, r-nul Orhei (fotografie I. Ștefăniță)

Soba cu plită; casa părintească I.Bostan, s. Brânza, r-nul Cahul (fotografie I. Xenofontov)

Cămin, or. Chișinău, str. M. Kogălniceanu, 60, (fotografie E. Cojocari)

În secolul XIX marea majoritate a locuințelor în spațiul dintre Prut și Nistru erau mono- sau bicelulare. Vatra a reprezentat elementul central în toate locuințele. Cele mai timpurii sobe și cuptoare de cărămidă cu hogeag pentru evacuarea fumului au fost atestate doar în casele domnești, mănăstirești și boierești. Populația de rând, în funcție de zonă și tradiția locală, a utilizat piatra de râu și a meșterit de sine stătător atât cărămida necesară pentru construcție, cât și cuptoarele. Sistemul de evacuare a fumului din case a fost perfecționat pe parcursul ultimelor două secole, ajungând la performanțe în prima jumătate a secolului XX.

Tot din această perioadă sunt atestate sobele cu plită de fier, cu cenușar, cu uși de fier și cu ursoaică în pod. Călătorii străini care au descris Țările Române au lăsat relatări despre aspectul caselor și al sistemelor de încălzit. Ei menționează că viața familiei se desfășura în jurul vetrei, care era sursa de căldură, hrană, uneori și lumină. În spatele vetrei se afla patul de lut/cuptorul/lejanca, pe care dormeau copiii, loc care s-a transformat într-o odaie mică, ascunsă și mai intimă [2, p. 233].

Din perioada interbelică, conform statisticilor medicilor igieniști, locuințele din mediul rural și urban aveau spațiu redus, adăpostind familii mari. Sistemul de încălzire era defectuos din considerentul că hogeagurile eliminau fumul în pod, pe ușă ori fereastră, iar lipsa posibilității de aerisire a încăperilor era cauza multor boli.

Deși în unele sate se construiau case mai spațioase, obiceiul de a ierna cu toată familia într-o singură odaie a dominat inclusiv în secolul XX. Cu toate acestea, contemporanii menționează aspectul îngrijit pe care îl aveau locuința și sistemul de încălzire: „*într-un colț al odăii, spre răsărit sunt atârnate sfintele icoane, împodobite cu flori, încadrate într-o draperie, făcută dintr-un cearșaf cusut sau dintr-o bucată de borangic (...). Sub icoane, e o laviță lungă de lemn, la țăranii fruntași câte un pat-divan, acoperit cu o saltea de paie, peste care e aruncat un lăicer sau niște scoarțe (...). Lângă pat este o masă acoperită cu o bucată de pânză curată.*

Într-unul din colțurile casei stă un scrin colorat, deasupra căruia sunt puse cu orânduială perine, scoarțe și altele din zestrea fetei. Casa țărănească are de obicei trei ferestre și o ferestruică mică în dosul sobei. Asemenea și în cămăruța dinspre curte, numită ochi. Ferestrele

au geamuri (sticlă), foarte rar se văd ferestre de burduf bine întins" [1, p.149-150]. Atât casa cât și soba sau cuptorul erau construite din materiale naturale: bârne, piatră, lemn, lut, paie, oale, lipite cu lut și văruite.

Interiorul odăilor, cât și aspectul sobelor era menținut curat, fiind reparat periodic și spoit cu var. Dat fiind faptul că în această perioadă în Basarabia conviețuiau mai multe etnii, locuințele prezentau o diversitate de trăsături caracteristice. Astfel, sistemele de încălzit la popoarele balcanice erau adaptate la o climă mai prietenoasă, având vatra deschisă, cu hogeagul mare, iar la cele din nord, deprinse cu iernile lungi și geroase, cuptorul mare necesita mult foc și menținea căldura o perioadă mai îndelungată. Totuși, coloniștii s-au adaptat la tradiția locală, preluând construcția sobelor și cuptoarelor cu vatra închisă, cu dimensiuni racordate la înălțimea casei [5, p. 407-408]. Pe lângă cuptorul de copt pâine din casă era o sobă mică, cu o gaură sau două, la care se prepara mâncare și se încălzea casa zilnic în timpul rece al anului.

Pe timp de vară era utilizat cuptorul și soba de afară, din anexa casei sau din curte. Mai ales în perioada postbelică construcția bucătăriilor de vară a fost un prilej de a demola cuptorul din casă și a opta doar pentru sobe de încălzit, cu cahle [3, p. 332-340].

Un aspect deosebit de rafinat aveau sobele cu cahle și căminele din casele nobililor din Basarabia. Construite de către meșteri specializați, după modele germane, austriece, poloneze etc., înfrumusețate cu cahle de import, în stil clasic, baroc sau ecliptic, acest sistem de încălzire avea altă morfologie decât cele din casele obișnuite – sistem de încălzire în clopote, mult mai eficient după utilitate și randamentul căldurii decât cel în fumuri. Exemple rare de astfel de sobe s-au păstrat în incinta câtorva monumente de arhitectură, vile urbane din Chișinău și conace boierești din țară (care găzduiesc astăzi Muzeul Zemstvei, Muzeul Pedagogiei, Biblioteca publică pentru copii „I. Creangă" din Chișinău, precum și conacul familiei Bogdasarov, s.Lazo, r-nul Drochia, conacul Leonardi Buznea, s. Ciuciulea, r-nul Glodeni).

Reconstruirea, întreținerea și valorificarea lor ar constitui un aport esențial în favoarea salvgardării și protecției patrimoniului construit. Cartografierea sobelor, căminelor și cuptoarelor, conservarea și

valorificarea lor ar avea un impact benefic asupra turismului urban și rural. În plus, păstrarea lor, nu numai în amintirea pasivă, dar și utilizarea în practică, ar salva de la dispariție practicile intangibile ale patrimoniului local – tradițiile de a prepara hrana de ritual și de ceremonie.

***Referințe*:**

1. ARBURE, Zamfir C. *Basarabia în secolul XIX*. Text îngrijit, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Ion și Tatiana VARTA. Chișinău: Novitas, 2001.
2. *Călători străini despre țările române*. Vol. V, București, 1975.
3. CIOCANU, Maria. *Cartea Etnografului. Colecții muzeale. Obiceiuri și Tradiții populare.* Chișinău: Cartdidact, 2019.
4. ЗАЩУК, А. Внутрений и внешний быт жителей Бессарабии. В: *Материалы по географии и статистики Росии. Бессарабская область*. Т. II. СПб., 1868.
5. МАРУНЕВИЧ, Мария. *Гагаузоведение в XIX- XXI вв*. Гагаузия, 2018.

Recomandat
Andrei COROBCEAN, dr., lector univ.